

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
Легези Юлії Олександрівни,
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

на дисертацію Харченко Мар'яни Володимирівни
на тему: «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному
судочинстві», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі
знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертації та наукових праць Харченко Мар'яни Володимирівни, опублікованих за темою дисертації.

Актуальність теми дисертації. Обрана дисертантом тема для дослідження є дійсно актуальною і стосується широкого кола питань розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Завданням подальшого розвитку правосуддя в Україні є забезпечення верховенства права та права кожного на справедливий судовий розгляд незалежним і неупередженим судом, що, насамперед, вимагає забезпечення належного доступу до правосуддя, справедливого судочинства, незалежності, неупередженості та професіоналізму суддів. Саме у Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55), правосуддя в Україні здійснюють виключно суди (ст. 124), з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (ст. 125). Крім того, Основний Закон України визначає принципи, засади організації та здійснення адміністративного судочинства в державі (ст.ст. 124-129). Спеціальне законодавство, що регулює здійснення адміністративного судочинства – КАС України містить норми права, які визначають повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства.

Відповідно до положень КАС України, суддя адміністративного суду наділений можливістю застосовувати судовий розсуд під час розгляду та вирішення адміністративної справи, який є засобом, що дозволяє справедливо розглядати та вирішувати публічно-правові спори. Встановлення істини у публічно-правовому спорі, що є предметом розгляду у порядку адміністративного судочинства, вимагає від судді застосування вибору, що має бути базисом для обґрунтування як вжитих у справі процесуальних дій, так і тлумачення норм процесуального законодавства. Однак практика та науково-теоретичні підходи сьогодення є свідченням не лише допустимості неоднозначності застосування норм процесуального розсуду, а і фактичної його доцільності для належного захисту прав та інтересів особи в публічно-управлінських суспільних відносинах. Отже, реалізація покладеного на суддю чи колегію суддів процесуального завдання із врегулювання публічно-правового спору, завжди пов'язується із обґрунтуванням меж процесуального розсуду, встановленням меж дискреційних повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, що вимагає встановлення критеріїв правомірності його застосування. У зв'язку із цим визначення особливостей, змісту, класифікації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, розв'язання спірних питань розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, зокрема і щодо визначення меж такого розсуду набувають неабиякого значення. Це впливає на важливість та актуальність досліджень, пов'язаних із застосуванням розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Однак на сьогодні бракує комплексного дослідження, присвяченого відповідним питанням, характеристиці особливостей розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням положень чинного законодавства, міжнародно-правових стандартів і правозастосовчої практики, що в комплексі спрямоване на створення ефективного адміністративно-

правового механізму реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

На сучасному етапі невирішеність проблематики розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві потребує постійного вивчення, дослідження, оцінки та ґрунтовного аналізу, нових підходів до розуміння цього правового феномену. Вказані обставини свідчать про актуальність обраної теми дисертації, її теоретичну та практичну значимість. Саме на вирішення цього завдання і спрямоване дане дисертаційне дослідження, що свідчить про його підвищену актуальність, науково-теоретичну і практичну цінність.

Наукова новизна отриманих дисертантом результатів визначається тим, що запропонована наукова робота є одним з перших монографічних досліджень, в якому, з урахуванням положень чинного законодавства, міжнародно-правових стандартів і правозастосовчої практики, здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних засад реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, розкрито особливості його адміністративно-правового регулювання, сформульовано проблеми його реалізації, а також визначено шляхи їх подолання. Дисертаційне дослідження М.В. Харченко визначається сучасною постановкою задач, виявленням та дослідженням нових ідей та тенденцій розвитку відносин, що виникають у сфері реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети та чітко дав відповіді на поставлені завдання. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументовані та оригінальні, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці. У результаті проведеного дослідження на схвалення заслуговують основні положення наукової новизни, які виносяться на захист. Сформульована низка нових наукових положень, висновків та пропозицій, запропонованих особисто здобувачем, вирізняється науковою новизною, має

теоретичне і практичне значення. Найважливішими з них є такі: автором уперше виокремлено умовно напрямки доктринального дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: 1) наукові дослідження феномену розсуду взагалі, у тому числі в теоретико-правовому та окремих галузевих правових аспектах; 2) наукові дослідження феномену розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням результатів наукових досліджень вчених-фахівців у сфері адміністративного права і процесу та особливостей категорій справ, які розглядаються (с. 46 дисертації).

Автором сформульовано ознаки розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, серед яких виокремлено такі: 1) спеціальний суб'єкт реалізації розсуду – суддя; 2) сфера об'єктивізації розсуду судді – адміністративне судочинство; 3) спеціальний характер, адже охоплює професійну діяльність (судді), правозастосування і судову діяльність; 4) спрямованість на захист інтересів осіб у публічно-правових відносинах та виконання завдань адміністративного судочинства; 5) легальність засад застосування; 6) можливість застосування на різних стадіях під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; 7) свобода вибору варіанта поведінки та законність кожної з альтернатив; 8) правозахисний характер (с. 64-65 дисертації).

Дисертантом удосконалено низку положень і пропозицій щодо змісту поняття «розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві», яке запропоновано визначати як інтелектуальну вольову діяльність судді (регламентовану нормами законодавства) під час розгляду і вирішення адміністративних справ, направлену на пошук (визначення) оптимального варіанту рішення (дії) з кількох юридично допустимих варіантів (с. 64 дисертації).

Дисертант запропонувала визначення поняття межі розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві в якості встановлених законодавчих правових обмежень дискреційних повноважень, у рамках яких

суддя на основі комплексного аналізу обставин адміністративної справи має можливість вольового вибору для її оптимального вирішення з погляду принципів правосуддя. Вищенаведені дефініції автор пропонує закріпити на нормативному рівні.

Автор звертає особливу увагу на класифікацію розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві за видами та пропонує застосовувати такі критерії: безпосередньо нормативну регламентацію; стадії судового процесу, на яких застосовується; складу суду; інстанцію; суддя якого суду застосовує; кількість альтернатив, серед яких суд здійснює вибір; документальне оформлення; категорії справи, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства; ступінь визначеності.

Дисертант обґрунтовано і системно дослідив особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням національного правозастосування, а також практики Європейського суду з прав людини.

В дисертації сформульовано авторську позицію щодо виокремлення основних видів обмежень розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, які здатні відобразити галузеву специфіку інструменту правозастосування в адміністративному судочинстві а саме: 1) загальні – матеріально-правові межі розсуду судді (визначаються основоположними принципами права та цілями адміністративного законодавства); 2) спеціальні – процесуально-правові межі розсуду судді (встановлюються за допомогою спеціального юридичного механізму визначення їх змісту в адміністративно-процесуальному законодавстві, принципах здійснення судочинства, судової практики); 3) індивідуальні – морально-правові межі розсуду судді (містять фактори моральності, совісті, етичні норми, професійний досвід тощо) (с. 79 дисертації).

У науковій роботі дисертант пропонує узагальнення щодо підстав застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, серед яких виокремлює: 1) необхідність застосування аналогії

права чи аналогії закону при розгляді та вирішенні справи у випадку повної або часткової відсутності правових норм; 2) необхідність застосування альтернативних, ситуаційних або факультативних норм права; 3) загальні принципи (засади) права; 4) існування прогалин у законі, законодавчі колізії, суперечності; 5) прогалини в процесуальному законодавстві, які суддя має право і зобов'язаний подолати; 6) випадки, коли суд наділений можливістю діяти з власної ініціативи; 7) певні особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдине правильне, законне й обґрунтоване рішення; 8) існування норми права (або її частини), яка містить оцінні (або оціночні) поняття як передбачену законом можливість правозастосувача, керуючись власною правосвідомістю, прийняти оптимальне рішення.

В дисертації охарактеризовано проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та запропоновано шляхи їх вирішення. Автор сформулював і обґрунтував низку пропозицій і рекомендацій щодо необхідності внесення змін та доповнень до чинного законодавства України в частині удосконалення положень (зокрема, у КАС України), що стосуються розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Таким чином, з урахуванням зазначеного можна стверджувати, що наукова новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і у запропонованому розв'язанні конкретних питань.

Обґрунтованість наукових положень дисертації та достовірність одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням праць вітчизняних та зарубіжних вчених, результатами апробацій, емпіричних досліджень, публікацією результатів проведеного наукового дослідження в рецензованих журналах, обговоренням в рамках наукових конференцій, комплексними аналізом чинного законодавства, а також проєктів нормативно-правових актів, що стосуються тематики дослідження. У першу чергу, з позитивного

боку слід відмітити надзвичайно чітке та правильне визначення автором роботи об'єкта та предмета дослідження, що, на жаль, сьогодні не часто зустрічається в наукових роботах такого рівня. У свою чергу, правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило автору зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою та донести до наукової спільноти власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму і зробити дисертацію реальним внеском в науку адміністративного права.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Використання таких логічних методів, як аналіз і синтез, порівняння, аналогія, індукція, дедукція, дало змогу чітко визначити структуру дисертації, окреслити предмет та об'єкт дослідження, розкрити особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Дане наукове дослідження містить глибокий аналіз досягнень науковців, які вивчали теоретичні та практичні питання, порушені в науковому дослідженні: Н.А. Бааджи, Н.С. Блажівська, В.М. Бевзенко, О.В. Білоус, Т.І. Білоус-Осінь, Ю.Є. Вовк, С.М. Глубоченко, П.В. Діхтієвський, Ю.А. Дорохіна (Волкова), А.А. Єзеров, Н.В. Коваленко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.В. Колчін, О.С. Копитова, М.В. Котенко, І.О. Кравченко, О.В. Кузьменко, О.С. Лагода, Ю.О. Легеза, Д.В. Лученко, М.В. Оніщук, Г.В. Панова, О.М. Пасенюк, Н.Б. Писаренко, О.Р. Радишевська, С.А. Резанов, М.Б. Рісний, Т.В. Росік, О.М. Семеній, О.І. Сеньків, М.І. Смокович, С.Г. Стеценко, М.С. Сусак, Т.І. Фулей, Ю.І. Цвіркун, С.В. Шахов, С.В. Шевчук та ін. Як видно з аналізу цього переліку, під час дослідження автор спиралася на праці вчених-адміністративістів, але також враховував досягнення та напрацювання фахівців інших правових галузевих наук (конституційного права, кримінального процесу, цивільного процесу, господарського процесу тощо). В дисертації вивчена та проаналізована періодична література, присвячена даній проблематиці, що свідчить про спробу синтезувати поряд з загальноприйнятими поняттями новітні підходи

до удосконалення питань розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Суттєвою є також емпірична база проведеного дослідження, яку становлять систематизовані дані судової практики, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень; практика Європейського суду з прав людини; акти адміністративного законодавства України; аналітичні матеріали Верховного Суду, Міністерства юстиції України тощо. Неухильно дотримуючись високих стандартів академічної та професійної доброчесності, здобувачем опрацьовано значну кількість нормативних джерел: положення Конституції, КАС України, законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють загальні засади адміністративного судочинства; міжнародні нормативно-правові акти, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; акти Державної судової адміністрації України; законодавчі акти зарубіжних країн тощо.

Наукова та практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції спрямовані на подальше вдосконалення чинного адміністративно-процесуального законодавства, розвиток науки адміністративного права і процесу, науки адміністративного судочинства в частині дослідження розсуду як єдиної правової категорії та використовуються: у науково-дослідній сфері – як основа для подальших теоретико-правових досліджень, присвячених проблемним аспектам реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; освітньому процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне судочинство», «Адміністративно-процесуальне право», спеціалізованих дисциплін адміністративно-правового блоку, щодо розгляду окремих категорій адміністративних справ; у практичній діяльності – з метою удосконалення процедури реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; у процесі правотворчості – під час розроблення нових нормативно-правових актів, а також удосконалення

проектів нормативно-правових актів, які стосуються питань реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації достатньо повно викладені в анотації та наукових публікаціях. Анотація містить стислий опис основних положень і результатів дослідження і повністю відображає зміст дисертації. Дисертацію, анотацію та наукові публікації оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, а також шість статей – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, міжнародному правничому форумі. Оформлення дисертації М.В. Харченко відповідає вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Зокрема, слід відмітити, що структурно дослідження побудовано логічно, розділи і підрозділи взаємопов'язані між собою. Вибрана структура дисертації дозволила автору послідовно і системно проаналізувати широкий спектр питань, які стосуються питань розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. При розбитті розділів основного тексту на підрозділи автором дотримані правила пропорційності, непересічності, взаємовиключення і неперервності. Автор послідовно виклав матеріал, в основному правильно співвідносячи загальні та конкретні питання, сформулював необхідні наукові дефініції. Мета і завдання, визначені автором у вступі, відповідають змісту дослідження та загальним висновкам, а всі висновки та рекомендації, зроблені автором, об'єднані провідною ідеєю – створення ефективного наукового підґрунтя реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Таким чином, вивчення змісту дисертації та наукових праць М.В. Харченко дає підстави зробити висновок про актуальність обраної теми, достатній ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і

висновків, що виносяться на захист, їх практичну значущість і наукову новизну, а також про глибокий аналіз питань, пов'язаних із реалізацією розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Зауваження до дисертації. В цілому дисертаційне дослідження виконане на належному рівні. Разом з тим, аналіз дисертації дає підстави зробити наступні зауваження та рекомендації:

По-перше, дисертант доволі всебічно та повно розглядає підстави розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, які безпосередньо зумовлюють можливість вибору одного з юридично дозволених варіантів правозастосовного рішення, серед яких виокремлює певні особливості самої справи, зокрема її особливу складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдине правильне, законне й *обґрунтоване рішення*. Однак, дослідження набуло би більшої повноти за умови визначення критеріїв обґрунтованості (мотивованості) судового рішення в адміністративному судочинстві.

По-друге, слід зауважити, що дисертант присвячує увагу питанням розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, однак не визначає поняття механізму реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Наукова значущість роботи би значно підвищилась, якби автор звернув увагу на це.

По-третє, було б цікаво дізнатися думку дисертанта, щодо заміни думки судді, розсуду судді на штучний інтелект задля уникнення суддівського свавілля під час винесення судових рішень.

По-четверте, слід звернути увагу, що автор у роботі часто застосовує поняття «реалізація розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві». Однак, здобувач не акцентував свою увагу на змісті, сутності, особливостях і умовах саме такої реалізації.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти розгляду окремих питань теми дисертації і не впливають на

загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові положення, які являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють підвищенню ефективності застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно з використанням останніх досягнень науки адміністративного права і процесу. Усі сформовані в ньому положення, висновки і пропозиції обґрунтовано на основі особистих досліджень автора, їх наукове значення вносять значний вклад у розвиток науки адміністративного судочинства в частині дослідження розсуду як єдиної правової категорії, вдосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства в цій сфері та практики його застосування, таким чином наукова і практична цінність дисертації є повністю доведеною. Дисертаційна робота виконана вперше і поглиблює існуючі знання юридичної науки, а саме є суттєвим внеском до теорії адміністративного права. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою, кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання.

На підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що дисертація «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю,

достовірністю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю і якістю опублікованих праць та за оформленням відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Харченко Мар'яна Володимирівна заслуговує на присудження їй за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»**

Ю.О. Легеза